

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.05>**Оксана Кіріяк,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри приватного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІН» І «МОМЕНТ У ЧАСІ» ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Дана стаття присвячена питанням визначення та співвідношення подібних, але не тотожних понять «строк», «термін» і «момент у часі». Загальновідомо, що фактор часу відіграє надзвичайно важливу роль для всіх без винятку учасників цивільних правовідносин, оскільки унормовує початок обрахування, виникнення, зміни чи припинення відповідних прав та обов'язків, а також регламентує послідовність та строковість окремих юридичних процедур. У цій статті автором досліджено сучасний стан вживання законодавцем цих дотичних і взаємопов'язаних правових категорій і виявлено низку розбіжностей методологічного характеру та неузгодженостей юридичної термінології, що в сукупності засвідчують непослідовність юридичної техніки і, як наслідок, підтверджують факт існування серйозної правозастосовної проблеми. Водночас у результаті ознайомлення з висновками наукових праць учених-цивілістів, які досліджували окреслені питання у різні проміжки часу та на території різних держав, обгрунтована необхідність певного оновлення існуючої парадигми праворозуміння у контексті досліджуваного питання. Шляхом зіставлення змісту окремих норм цивільного законодавства нашої держави в цій статті детально продемонстровано велику кількість неузгоджених приписів, які суперечать один одному або не узгоджуються з текстом інших нормативно-правових актів. Окрім цього, у ході аналізу судової практики у вирішенні приватно-правових спорів, пов'язаних із реалізацією на практиці виявлених фактів непослідовного оперування законодавцем поняттями «строки», «терміни» і «моменти у часі», автором було сформовано власні пропозиції щодо усунення наявних суперечностей. Зокрема, запропоновано змінити текст окремих положень чинного цивільного законодавства нашої держави, а саме викласти ч. 2 ст. 251 ЦК України у такій редакції, що виключає будь-яку прив'язку дефініції «термін» до зворотної ідіоми «момент у часі», натомість містить чітке інтерпретування досліджуваного поняття через словосполучення «календарна дата» чи «вказівка на подію, яка має неминуче настати».

Ключові слова: строки, терміни, момент у часі, співвідношення понять, обчислення строків, цивільне право.

Постановка проблеми. Темпоральний вимір буденності впливає на відповідні суспільні відносини не відокремлено, а через певні юридичні факти, що ним окреслюються, детермінуються чи обмежуються. Як слушно відзначає відомий французький теоретик права Ж.-Л. Бержель, право не може ігнорувати фактор часу, який первинно закладений як механізм запуску в дію його нормативно-правових актів [1, с. 196-197]. При цьому в нашій державі норми права, які регламентують загально-теоретичну частину визначення строків і термінів та розміщені у нормативно-правових актах різних галузей права, завжди своїм орієнтиром мають положення, викладені у статтях 251-255 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України). На жаль, вивчення судової практики застосування цих положень, а також аналіз виявлених фактів непослідовного вико-

ристання нормотворцем правил юридичної техніки засвідчують наявність чисельних неузгоджених моментів та прогалин у законодавстві різних галузей вітчизняного права в контексті досліджуваного питання, що в сукупності актуалізує необхідність поглибленого теоретичного переосмислення цих приписів із метою оптимізації наступного правозастосування. Серед причин такого стану речей І. Г. Оборотов виділяє той факт, що строки можуть вимірюватися в хронометричному (через визначення тривалості) або хронологічному (шляхом зазначення моментів часу) порядку [2, с. 60].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання наукового осмислення проблеми співвідношення строків та термінів у вітчизняному праві традиційно привертає велику увагу теоретиків та практиків правозастосування. Загалом, основу тео-

ретичного вивчення даного питання було закладено напрацюваннями таких науковців, як С. С. Бичкова, Т. М. Вахонєва, С. Л. Заставна, В. В. Луць, Д. О. Маріц, І. Г. Оборотов, Н. В. Черногор, А. А. Шайковський, О. В. Шовкова, В. В. Юсип та ін. Детальна розробка окресленої проблематики відбувалася у працях дослідників загальної теорії держави і права, а також представників вузько галузевих юридичних дисциплін переважно на початку нашого століття (за окремими винятками) і, заклавши квінтесенційні підвалини сучасного праворозуміння, все ж потребує якісного декомпозиціонування актуальності підходів до усвідомлення її сутності та формулювання шляхів вирішення.

Мета цієї наукової публікації – проаналізувати змістове наповнення та випадки непослідовного використання законодавцем понять «терміни» та «моменти у часі» задля формулювання власних пропозицій щодо усунення виявлених недоліків законодавчої техніки.

До досягнення поставленої мети призводить послідовне вирішення таких науково-теоретичних і прикладних **завдань**: 1) розглянути наявні підходи до тлумачення понять «строки» та «терміни» у цивільному праві; 2) дослідити нюанси змістового наповнення поняття «термін» у цивільному праві; 3) проаналізувати текстуальний контекст використання законодавцем словосполучення «момент у часі»; 4) зіставити поняття «термін» і «момент у часі» та виявити можливість/неможливість їх синонімічного використання.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що фактор часу для всіх без винятку осіб відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки унормовує початок виникнення, зміни чи припинення відповідних прав та обов'язків, а також регламентує послідовність та строковість окремих юридичних процедур. Хоча час – це динамічне явище, яке характеризується автономністю по відношенню до усіх елементів буття, для юриспруденції, на переконання А. А. Шайковського, інтерес становить лише в контексті вивчення його темпоральних властивостей [3, с. 157]. Цей факт дозволяє Ю. С. Червоному дійти справедливого висновку про те, що кожен зайвий день прострочення означає додаткові, інколи невідновні втрати і збитки [4, с. 184]. З іншого боку, як влучно відзначає В. В. Луць, строки дисциплінують учасників правових зв'язків, забезпечують чіткість і визначеність у правах та обов'язках суб'єктів [5, с. 3]. Саме тому помилка під

час їхнього обчислення, згідно зі слухними міркуваннями А. А. Шайковського, може зумовити безпідставне скорочення чи продовження прав та обов'язків суб'єктів цивільних відносин [3, с. 162].

Саме поняття «термін» досить широко використовується в українській юриспруденції, причому у різних значеннях, а саме:

1. У контексті категоріально-понятійного апарату (**термінологічної бази**) кожної науково-теоретичної дисципліни та окремої галузі (підгалузі) права в цілому (наприклад, наказ Національного агентства з питань запобігання корупції «Про визначення термінів, що вживаються у Законі України «Про політичні партії» та законодавстві України про вибори» № 225/20 від 28.05.2020 р., Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо усунення термінологічних неузгодженостей» № 924-IX від 29.09.2020 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування терміна «особа з інвалідністю» та похідних від нього» № 2581-VIII від 02.10.2018 р.).

Інакше кажучи, більшість нормативно-правових актів у початкових статтях свого тексту розміщують визначення основних термінів і понять (див. до прикладу Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 3792-XII від 23.12.1993 року, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15.05.2003 року та ін.;

2. **Терміновий** у розумінні негайний, невідкладний, ургентний захід оперативного реагування¹ (до прикладу, п. 1 Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України **термінового** заборонного припису стосовно кривдника, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України № 654 від 01.08.2018 р.; ч. 1 ст. 96 Кодексу торгового мореплавства України закріплює обов'язок **терміново** повідомляти капітана морського судна про будь-які зміни на фарватері і про аварійні морські події тощо);

3. У значенні **строкової тривалості** певного юридичного факту (настання, зміни чи припинення), що, за визначенням Т. М. Вахонєвої, є різновидом правового часу [6, с. 6]. Зокрема, ч. 2 ст. 251 ЦК України зазначає, що терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має

¹ Саме у такому розумінні, до речі, максимально збережене первісне розуміння цього слова, що походить від латинського terminus – межа, край

юридичне значення, на протипагу поняттю «строк», який є певним періодом у часі, зі спливанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення.

Виходячи із сукупного аналізу наведених законодавчих положень, а також тлумачень відповідних понять, С. С. Бичкова констатує, що межі строку (початок та закінчення) обмежуються термінами – відповідними моментами у часі, які визначаються календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати [7, с. 62]. Схожу точку зору відстоює і О. В. Шовкова, яка окреслює структурність темпоральної системи – «час-строк-термін», які співвідносяться як філософські категорії загального, особливого, одиночного [8, с. 175]. Підтримує такі міркування і А. А. Шайковський, який таким чином узагальнює їхнє співвідношення: «поняття «строк» є більш обширним, аніж термін і включає його у себе, оскільки охоплює мінімум дві конкретні часові одиниці, що визначають граничні межі існування строків, забезпечуючи цим самим можливість правильного визначення часового проміжку» [3, с. 162].

Як слушно відзначає В. В. Луць, розмежування категорій «строк» і «термін» має важливе методологічне значення не лише для цивільного права, а й для розуміння відповідних часових понять у застосуванні норм сімейного, житлового, земельного, екологічного, господарського й інших галузей законодавства. На жаль, на рівні не лише інших галузей законодавства, а й підзаконних нормативних актів цивільного законодавства таке розмежування названих понять не завжди послідовно провадиться, коли замість поняття «строк» вживається поняття «термін» або навпаки [9, с. 83]. Як приклад такої законодавчої непослідовності можна навести ч. 6 ст. 252 СК України, яка закріплює, що термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не може перевищувати трьох місяців. Оскільки йдеться про очевидний період у часі (не більше трьох місяців), то коректним відповідником для регламентації цих правовідносин мало би бути вжито поняття «строк», а не «термін», яким оперує законодавець. Аналогічна помилка простежується і в абз. 3 ст. 26 Кодексу торговельного мореплавства України, де зазначено, що «судно <...> може бути зареєстроване <...> не більше терміну дії договору», хоча тривалість дії договору дозволяє нам впевнено констатувати, що йдеться саме про строк (як період у часі) чинності договору.

Окрім дослідники, зосереджуючись на взаємозв'язку досліджуваних понять, доходять висновку, що строки починають обчис-

люватись чи припиняються за допомогою термінів, і тому виділяють частину термінів, що самостійно не існують, а обов'язково входять до складу строків [10, с. 120]. При цьому і в судовій практиці простежується відсутність уніфікованого правозастосування щодо використання понять «строк», «термін» та «момент», що є закономірним наслідком законодавчої непослідовності у нормативному закріпленні досліджуваних питань. Зокрема, в резолютивній частині Ухвали Яворівського районного суду Львівської області від 24.12.2013 року (справа № 460/2373/13-ц) зазначається, що подружжю призначається строк для примирення *терміном* два місяці. Так само в Ухвалі Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 10.03.2011 року (справа № 2-2219-138/11) було вирішено скоротити *термін* на примирення до одного місяця. Хоча, як правильно зауважують вчені-процесуалісти, призначення процесуальних строків полягає в тому, що вони створюють оптимальний часовий режим для відправлення правосуддя: з одного боку, прискорюють провадження по справі, а з іншого – протидіють поспіху в реалізації процесуальних прав та обов'язків, адже метою правосуддя є своєчасність, а не швидкість розгляду і вирішення справи [11, с. 144].

Вартим уваги також є питання можливості використання поняття «момент» для позначення триваючих термінів, що здавна привертає увагу науковців. Так, ще укладачі однієї з перших вітчизняних юридичних енциклопедій наголошували на взаємозв'язку цих понять, відзначаючи, що часто поряд зі строками та термінами використовується поняття «момент», а саме: «у момент», «на момент», «до моменту», «з моменту», «у будь-який момент» [12, с. 504], а у безстрокових зобов'язаннях, як зауважує В. В. Юсип, строк (термін) визначається *моментом* витребування [13, с. 5].

Незважаючи на численні випадки неоднакового та непослідовного використання досліджуваних понять і позначуваних ними правових явищ, окремі науковці не вбачають у цьому жодної методологічної проблеми чи теоретичної неузгодженості. Зокрема, Д. О. Маріц вважає таке розуміння поняття «термін», як момент у часі, безумовно справедливим [14, с. 88]. Продовжує ці міркування Н. В. Черногор, який більш доцільним вбачає розгляд поняття «момент» («мить») в якості «уточнюючого елементу» поняття «термін» [15, с. 261]. Така точка зору, на думку А. А. Шайковського, сприяє кращому розумінню структури понять «термін» та «момент», якісніше

задовольняє потреби учасників цивільних правовідносин та дозволяє уникнути юридичної плутанини [3, с. 161].

На жаль, з думками вищезгаданих вчених важко погодитися, незважаючи на певну логічність викладу та аргументованість їхніх позицій. Тому що у разі, коли йдеться про лексикологічне та юридичне отождолення понять «термін» і «момент», що досить часто використовуються законодавцем як синоніми, то на стадії практичної реалізації цих положень виникає чимало протиріч та незгодженостей. Здебільшого вони пов'язані з невідповідністю загальним правилам обрахування строків, що однаковою мірою стосується як окремих норм, так і цілих нормативно-правових актів, а саме:

– ч. 3 ст. 5 ЦК України «прив'язує» факт застосування положень нового нормативно-правового акта до прав і обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності. Інакше кажучи, момент вступу у дію закону є ключовим у цьому контексті, хоча і не простежується у приписах інших нормативних актів. І навіть загально-правова доктрина пов'язує набуття чинності законом не з моментом, а з днем його прийняття чи опублікування. Так, ст. 160 Конституції України окреслює, що Основний Закон нашої держави набуває чинності з дня його прийняття. Зазначене було таким чином роз'яснено у Рішенні Конституційного Суду України від 03.10.1997 року № 4-зп: «Конституція України набула чинності 8 червня 1996 року, у день її прийняття». Як бачимо, жодної вказівки на момент прийняття чи момент вступу в силу як темпорального окреслення законодавцем і суддями жито не було. Прикметно, що такий підхід простежувався у працях і дореволюційних вчених [16, с. 222], що вкотре підтверджує наведене нами вище: момент у часі немає однозначного правового значення для виникнення, зміни чи припинення правовідносин (інакше для всіх чинних у нашій державі нормативно-правових актів поряд із датою прийняття відзначалися б і конкретні години та хвилини вчинення певного юридичного факту).

– ч. 2 ст. 252 ЦК України також окреслює терміни не через «момент у часі», а з вказівкою на календарну дату або подію, що має неминуче настати, хоча логічним узгодженням зі змістом ч. 2 ст. 251 ЦК України мало би бути зазначення, що «термін визначається моментом у часі».

Висновки

Досягнення оптимального співвідношення оперативності та якості регулятивної та правозастосовної діяльності зумовлює

необхідність конкретизації змісту та уніфікації в ході практичної реалізації таких юридичних конструкцій, як «строки», «терміни» і «момент у часі». Як було продемонстровано вище, використання норм, що містять вказівки на досліджувані категорії та їх взаємообумовленість, неможлива без нагальної оптимізації їх концептуального наповнення та наступної імплементаційної процедури. На наше глибоке переконання, досягти таких трансформативних змін неможливо без кардинального редагування тексту чинного цивільного законодавства нашої держави (ч. 2 ст. 251 ЦК України), результатом чого має стати виключення будь-якої прив'язки дефініції «термін» до зворотної ідіоми «момент у часі» і виключне інтерпретування досліджуваного поняття через словосполучення «календарна дата» чи «вказівка на подію, яка має неминуче настати».

Список використаних джерел:

1. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / под общ. ред. В.И. Даниленко; пер. з фр. Москва: *NOTA BENE*, 2000. 576 с.
2. Оборотов І. Г. Темпоральні характеристики права : дис. ... канд. юрид.наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 198 с.
3. Шайковський А. А. Визначення юридичної природи темпоральної структури правового часу. *Збірник наукових статей: Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2013. С. 156-164.
4. Червоний Ю. С. Цивільний процес України : підручник. Київ: Істина, 2007. 392 с.
5. Луць В. В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України. *Юридична Україна*. 2003. № 11. С. 3-8.
6. Вахонєва Т. М. Строки (терміни у цивільному праві) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 20 с.
7. Бичкова С. С. Строк і термін: співвідношення законодавчих понять (на підставі аналізу цивільного законодавства). *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : зб. наук. Праць. 2014. С. 61-63.
8. Шовкова О. В. Строки і терміни як категорії цивільного права. *Проблеми законності* : респ. міжвід. наук. зб. Харків, 2005. Вип. 74. С. 171-176.
9. Луць В. В. Методологічне значення категорій «строк» і «термін» у цивільному праві України. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 31. С. 80-87.
10. Заставна С. Л. Про строки і терміни в національному праві України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 2. С. 119-123.
11. Викут М. А., Зайцев І. М. Гражданский процесс России. Москва: *Юрист*, 1999. 384 с.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 4. 786 с.

13. Юсип В. В. Цивільно-правове регулювання строків і термінів у посередницьких договорах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 23 с.

14. Маріц Д. О. Загальна характеристика строків (термінів) та їх співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С. 87-92.

15. Черногор Н. В. Застосування строків та термінів за цивільним законодавством України.

Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті Ю. С. Червоного, 17 грудня 2010 р. Одеса, 2010. С. 259-262.

16. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. 4-е изд., перераб. С.-Петербург: Типография М. Меркушера, 1907. 704 с.

Oksana Kiriiaik. The correlation of the concept "term" and "moment in time" under civil laws of Ukraine

The article is devoted to the issues of definition and correlation of the concepts of "period", "term" and "moment in time". The time factor plays an extremely important role for every person because it determines the beginning of the emergence, changes or termination of certain rights and relevant obligations, as well as regulates the sequence and duration of certain legal procedures. In other words, the temporal dimension of daily life affects the corresponding social relations not in isolation, but through multiple legal facts, which are defined, established or limited by it. The author investigated the state of use of these legal categories by the legislator and revealed a number of discrepancies of methodological nature and inconsistencies of legal terminology, which confirms the inconsistency of legal technique and indicates a serious law enforcement problem. As a result of acquaintance with the conclusions of scientific works of civil law scientists, who researched the outlined issues at different intervals of time, the need for some updating of the existing paradigm of legal understanding in the context of the question under study was justified. By comparing the content of certain norms of civil legislation the article demonstrates a number of uncoordinated regulations (inconsistent prescriptions) that contradict each other or are not consistent with the text of other normative legal acts. In the analysis of judicial practice in resolving private-law disputes related to the implementation the discovered facts of inconsistent use by the legislator of the concepts "deadlines", "terms" and "moments in time", the author has formulated her proposals for the elimination of existing contradictions (in particular, the exclusion of any involvement or reference of the definition "term" to the call idiom "moment in time", and the exclusive interpretation of the studied concept through the phrase "calendar date" or "indication of the event which is imminent to happen").

Key words: terms, deadline, moment in time, correlation of concepts, calculation of time limits, civil law.

